

The phenomenon of occasional word creation is determined by transforming possibilities of phraseological units as well as contextual dependance. One of the mechanisms of occasional phraseological units' occurrence is creating by using existing models, replacement of the lexical component, additional semantisation, etc.

Keywords: occasional word, phraseological unit, transformation, neologism, additional semantisation.

УДК 811.161.3`25`373:398.9

К. Л. Хазанова

АБ ПЕРАЎЗНАЎЛЕННІ ФРАЗЕАЛАГІЧНАГА ЛАДУ Ў ПЕРАКЛАДЗЕ, АБО ВУЧЫМСЯ Ў КЛАСІКАЎ

Супастаўленне ідыяматыкі перакладу Я. Купалы п'есы Е. Жулаўскага з арыгіналам на польскай мове паказала творчае стаўленне да іншамоўнага арыгінала. Я. Купала напоўніў перакладны варыянт беларускім нацыянальна-моўным кампанентам, што наблізіла твор да беларускага чытача і спрыяла трываламу ўваходжанню перакладнога твора ў беларускую літаратурна-моўную традыцыю.

Ключавыя словы: пераклад, арыгінал, фразеалагізм, фальклор, эквівалентнасць, стылістычная адпаведнасць.

Дваццатыя гады ХХ ст. сталі для беларускай культуры часам росквіту і інтэнсіўнага ўдасканалення, што адбілася ва ўсіх культурных галінах. Беларусізацыя і перавод на беларускую мову адукацыі стымуляваў шпаркае развіццё мовазнаўства, значная актывізацыя назіраецца ў беларускай літаратуры тых часоў, удасканалваецца прафесійны беларускі тэатр.

Пра станаўленне ў сусветным кантэксце сведчыла з'яўленне ў беларускай літаратуры дваццатых гадоў ХХ ст. розных па ідэйна-тэматычнай і жанрава-стылявой накіраванасці твораў. Письменнікі, якія ў дваццатыя гады ХХ ст. ужо адносіліся да класікаў, таксама звяртаюцца да творчых эксперыментаў у жанравых адносінах. Янка Купала выпрабуйваў свае перакладчыцкае майстэрства ў працэсе стварэння беларускамоўнага тэксту фантастыка-алегарычнай драмы польскага пісьменніка і драматурга Ежы Жулаўскага “Эрос і Псіха”.

Цікавае выклікае падыход беларускага перакладчыка да фразеалагічнага ладу польскага арыгінала. Вядома, што перакладаць фразеалогію практычна немагчыма. У працэсе падрыхтоўкі іншамоўнага тэксту можна казаць хіба толькі пра пераўзнаўленне фразеалагічных адзінак арыгінала і пра спробу перакладчыка прапанаваць чытачам-носьбітам мовы перакладу больш-менш роўнакаштоўныя ў семантычных і стылістычных адносінах моўныя адзінкі.

Прыгадаем, што для мастацкага перакладу найбольш важным уяўляецца ўзнаўленне вобразнасці арыгінала. Гэта вымагае ўліку стылявых, выяўленчых і экспрэсіўных функцый мастацкіх сродкаў тэксту.

Выбар Я. Купалам-перакладчыкам беларускіх моўных сродкаў для адпаведнікаў фразеалогіі польскага арыгінала абумовілі семантычны, структурны і стылявы крытэрыі. У многіх выпадках падчас творчай працы над перакладам беларускі паэт імкнуўся да надзялення тэксту перакладу беларускім нацыянальна-культурным кампанентам: *Sroki mogą sobie skakać do woli* [1, с. 11] – *Сарокі могуць скакаць сабе, колькі ўлезе* [2, с. 58]; *Echu rzucić pieśni jako pragne!* [1, с. 9] – *Кідаць водгулю песні без ліку!* [2, с. 56]. Падставай перакладчыцкіх замен у прыведзеных радках стала семантыка (‘вялікі памер’)

і стылістычная характарыстыка фраземы. Унутраны вобраз і структурная мадэль беларускіх фразеалагізмаў, прапанаваных Я. Купалам за адпаведнікі польскіх выразаў, адрозніваюцца.

У перакладчыцкай творчасці з іншымі радкамі беларускі перакладчык абапіраўся на стылістычныя адценні тэксту і ўлічваў пазалінгвістычныя фактары. Пры параўнанні радкоў польскага арыгінала і беларускага перакладу магчыма выявіць разыходжанні функцыянальна-стылявых разрадаў фразеалагічных адзінак: *Przy stole rzymskiego prefekta wznosicie okrzyk* [1, с. 47] – *У застоллі рымскага сеўшы прэфекта, Б'іць віваты* [2, с. 83]. У сэнсавых адносінах неабходна канстатаваць падобнасць выразаў *wznosić okrzyk* і *біць віваты* 'вітаць'. Адсутнічаюць адрозненні таксама ў сінтаксічнай будове выразаў. І ў польскім арыгінале, і ў беларускім перакладзе прапанаваны дзеяслоўны выраз з залежным назоўнікам. Аднак функцыянальна-стылявая афарбоўка разнамоўных адпаведнікаў адрозніваецца. Фразема арыгінала *wznosić okrzyk* мае кніжную афарбоўку. Такі кантэкст падказваў перакладчыку за адпаведнік кніжную фразему з лацінізмам у складзе: *біць віваты* – *wivat* 'няхай жыве'. Варыянт, пададзены перакладчыкам, мае падставай сітуацыю, апісаную ў арыгінале. Гаворка, нагадаем, ідзе пра дзеянні рымскага прэфекта, што стварае арганічнае ўваходжанне слоў лацінскага паходжання ў моўную тканіну перакладнага твора.

Я. Купала ў працэсе творчасці па пераўзнаўленні польскай фантастыка-алегарычнай драмы імкнецца пазбегнуць калькавання, хаця яно часам і сустракаецца. Перакладчык-творца, беларускі паэт і драматург звяртаўся да лексіка-структурных трансфармацый, калі адзінкавае слова арыгінала знаходзіла за адпаведнік у беларускім перакладзе фразеалагічную адзінку. Цікава, што ў такіх выпадках у перакладны тэкст прыцягваюцца зніжаныя лаянкавыя фраземы: *Biegaj jeno żwawo i przyńś kosze* [1, с. 10] – *Бяжы, каб ця звадка! Ёй цягні кашолкі* [2, с. 56]. Выраз з адмоўнай ацэнчнасцю стаў варыянтам перакладу стылістычна нейтральных слоў. Фразеалагічны выраз перакладу меў дастаткова высокі эмацыянальна-экспрэсіўны зарад, на які паўплывалі нерэальнасць унутранага вобраза, міфалагічнае паходжанне (*звадка* 'хвароба') і прастамоўная афарбоўка фраземы. У той час як акалічнасць, выражаная прыслоўем арыгінала, толькі ўказала абставіны дзеяння. Фразеалагічны выраз перакладу адлюстравваў эмоцыі гаворачага, перадаў неадабрэнне і асуджэнне бяздзейнасці аб'екта гаворкі.

Неабходна канстатаваць, што ў мастацкім творы даволі часта фразеалагічныя адзінкі з'яўляюцца своеасаблівымі паказчыкамі сацыяльнага статусу персанажа, чые вусны прамаўляюць выраз, адметнымі ідэнтыфікатарамі маўлення героя. У такіх выпадках наяўнасць у перакладзе фразеалагічных адзінак, закладзеных у мову персанажа, становілася яго трапнай візітоўкай, дзейным сродкам індывідуалізацыі мовы: [Laida]: *I co ci [Charmjonowi] o niego [Arystosa]!* [1, с. 60] – [Ляіда]: *На які чорт ён [Арыстос] табе [Харміёну]!* [2, с. 95]. Прастамоўны выраз з грубавата-зніжаным зместам адлюстравваў і выпукла выявіў рэзкасць і вульгарнасць персанажа. Разам з тым пераклад захаваў семантычную эквівалентнасць арыгіналу.

За кошт фразеалагічных адзінак беларускі нацыянальны каларыт атрымалі і іншыя перакладныя радкі: *nie spojrzysz [Psyche] nawet na twoje służebne* [1, с. 7] – *не кінеш вокам [Псіха] на слуг* [2, с. 53]. Лексема *spojrzeć* 'глянуць, зірнуць' і фразеалагізм *кінуць вокам* 'паглядзець' семантычна амаль роўныя. Фразеалагізм, даданы Я. Купалам у перакладны беларускі тэкст, надаў большую эмацыянальнасць і экспрэсіўную насычанасць за кошт алагічнасці і сэнсавай несумяшчальнасці. Акрамя таго, фразема выканалі функцыі маўленчай характарыстыкі.

Выразнасць перакладнага беларускага тэксту дасягалася Я. Купалам таксама дзякуючы ўвядзенню іншых фразеалагізмаў у якасці адпаведнікаў нефразеалагічных адзінак: *pije się z nimi [grekami] przyjemnie i gładko* [1, с. 57] – *п'ецца з імі [грэкамі] са смакам і гладка* [2, с. 92]. Двухпланаванасць і паралелізм значэнняў узніклі пры ўжыванні

выразу *са смакам* ‘смачна’, разам з наданнем неўласцівай яму семантыкі ‘добра, радасна’. Кантэкст дадаў да першаснай семантыкі другасную, вытворную, не знішчыўшы асноўную.

Пры разглядзе фразеалагічных адзінак як сродкаў стварэння нацыянальна-культурнага кампанента мовы мэтазгодна прыгадаць і пра сакавітыя, яскравыя слоўцы, уласцівыя многім беларускім фальклорным творам і ўдала і дарэчна выкарыстаныя Я. Купалам у працэсе пераўзнаўлення сродкамі беларускай мовы драмы Е. Жулаўскага.

Выхапленыя са скарбніц самай народнай гушчыні, такія словы садзейнічаюць лепшаму ўваходжанню перакладнога тэксту ў беларускі дыскурс: *Jak was spodlila niewola* [1, с. 46] – *Як вас няволя збыдлячыла* [2, с. 83]. Дзеяслоў *збыдлячыць* сваёй мудрагелістасцю і забаўнасцю пераўзыходзіць польскае *spodlić* ‘разбэсціць’, ‘зробіць подлым’. Эквівалентнасць арыгінала і перакладу дасягаецца не толькі за кошт падобнасці семантыкі суадносных слоў, але і праз аднолькавасць словаўтваральных мадэляў лексем арыгінала і перакладу. Аднакарэнны з названым дзеясловам прыметнік *podły* ў перакладзе набыў таксама аўтарскі перакладчыцкі адпаведнік: *Arystos [do Filosafo]: Podły!* [1, с. 56] – *Арыстос [да Філософа]: Нікчэмнік!* [2, с. 92]. Перакладчык абраў лексему, якая, на яго думку, больш за ўсе іншыя варыянты (субстантываваны прыметнік *подлы* ці грубае, лаянкавае *падлюга*) адпавядала сітуацыі.

Неабходна заўважыць, што паказаныя слоўцы адносяцца да каштоўных каменьчыкаў у скарбніцах жывой народнай лексікі. Я. Купала надзвычай чуйна ўспрымаў мову роднага краю і атаясамліваў лексічныя адметнасці беларускай гаворкі са створанымі ў мастацкім тэксце псіхалагічнымі абставінамі. Яшчэ раз заўважым, што некаторыя спецыфічныя беларускія лексемы сталі, па волі перакладчыка, асноўным сродкам моўнай характарыстыкі персанажаў твора. Адмоўны персанаж і’есы, парабак Блякс, ужыў выраз: *W ślepią mnie [zorza] razi* [1, с. 19]. У перакладзе адшукваецца стылістычна адпаведны варыянт: *У зеркачы мяне [зорка] разіць* [2, с. 64]. Для стылявой адэкватнасці арыгінала і перакладу Я. Купала прыцягнуў беларускае размоўнае слова *зеркачы* ‘вочы’, што падкрэсліла іранічнасць выказвання.

Эмацыянальна-экспрэсіўная афарбоўка прысутнічала ў іншых рэпліках названага персанажа, якія для перакладчыка важна было перадаць беларускай мовай з апорай не на семантыку лексем, а на іх стылістычнае значэнне. Сялянку Гагну, службовую дзяўчыну Псіхі, Блякс назваў *dzierlatka* [1, с. 20] ‘чубатка’. Вобразна-метафарычная намінацьнасць (‘дзяўчына-падлетак’, ‘гарэза’) моўнай адзінкі за кошт другаснай семантызацыі стала грунтам перакладу *dzierlatka – сарока* [2, с. 64]. Эраса Блякс у арыгінале польскай п’есы назваў *chłystek* ‘юнак’, ‘прайдзісвет’: *jakieś chłystek gładki o cienkich tydkach i jak gęs skrzydlaty grucha sobie z krolewną!* [1, с. 28]. Канатацыя польскага наймення *chłystek* была ўлічана ў перакладзе: *нейкі гладкі блазнюк з тонкімі лыткамі і, як гусак крылаты, зюзюкае сабе з каралеўнай!* [2, с. 71]. Слова *блазнюк* ‘блэзан, забаўнік’, ‘неразумны, несур’ёзны чалавек’ выразіла негатыўныя адносіны гаворачага да аб’екта выказвання, якія ў беларускім тэксце падкрэсліў таксама размоўны дзеяслоў *зюзюкаць* ‘весці вольную, ласкавую размову’ – адпаведнік польскага *gruchać*.

У радках беларускага перакладу гучыць і натуральная, непасрэдная мова іншых персанажаў. Эмацыянальна-ацэначная лексема *mazgaj* ‘няўклюд’ ў звароце сялянкі-пакаёўкі Гедоны да Блякса патрабавала падобнага ў функцыянальных адносінах беларускага адпаведніка: *Wstawajże, mazgaju, rusz się nareszcie* [1, с. 10] – *Ну, устань жа, ламака, Зрухніся ўрэшце* [2, с. 56].

Перакладчык праз названыя прыёмы творчай перакладчыцай працы з фразеалагічнымі адзінкамі і лексэмамі-маркерамі нацыянальна-культурнага кампанента мовы імкнуўся ўвесці перакладны мастацкі твор у беларускую літаратурна-моўную традыцыю. Простанародныя слоўцы-фарбы арганічна спалучыліся ў перакладзе Я. Купалы са стылістычна нейтральнымі моўнымі выразамі. Прыведзеныя лексемы і фраземы для

перакладчыка сталі своеасаблівымі сродкамі травесціравання, пры дапамозе якіх дзеючыя асобы пераўтварыліся ў звычайных беларускіх сялян.

Праведзенае супастаўленне ідыяматыкі беларускіх перакладных тэкстаў з арыгіналам на польскай мове паказала творчае стаўленне класіка беларускай літаратуры і аднаго са стваральнікаў беларускай літаратурнай мовы да іншамоўнага арыгінала. Перакладны твор Я. Купалы набыў беларускія нацыянальна-спецыфічныя моўныя асаблівасці. Я. Купала напоўніў перакладны варыянт беларускім нацыянальна-моўным кампанентам, што наблізіла твор да беларускага чытача і спрыяла трываламу ўваходжанню перакладнога твора ў беларускую літаратурна-моўную традыцыю.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Żuławski, Jerzy. Eros i Psyche / Jerzy Żuławski. – Lwow : Nakładem księgarni H. Altenberga, 1870. – 260 s.

2. Купала, Янка. Збор твораў: у 7 т. / Янка Купала / Акад. навук БССР. Ін-т літаратуры імя Янкі Купалы. Т. 7. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – 561 с.

The comparison of the idiomatics of Y. Kupala's translation of the play by E. Zhulavsky with the original in Polish showed creativity with the foreign original. Y. Kupala filled the translated version with the Belarusian national linguistic component, which brought the work closer to the Belarusian reader and contributed to the firm entry of the translated work into the Belarusian literary and linguistic tradition.

Keywords: translation, original, phraseological unit, folklore, equivalence, stylistic correspondence.

УДК 811.162.1: 81'35

Wiktor Szetela

O FRAZEOLOGII I PAREMIOLOGII POETYCKICH TEKSTÓW JANA KOCHANOWSKIGO

Dany artykuł poświęcony jest frazeologii i paremiologii, jako specyficznych jednostek w poetyckich tekstach Jana Kochanowskiego wzbogacających język polski XVI wieku w dobie tzw. „Złotej polskiej kultury”. Językowe środki wypowiedzenia u Kochanowskiego, często nowatorskie, źródło których znajdujemy w narodowej i ludowej spuściznie. Przypuszcza się, że te wartości odgrywały dla poety rolę wskaźnika w tworzeniu językowych nowacji nazywających nowe dla polskiej kultury pojęcia i wpływały dodatkowo na autorskie poetyckie słowotwórstwo. Gatunki literackie w jakich tworzył poeta dyktowały jemu najbardziej odpowiednie tym gatunkom środki poetyckiego wypowiedzenia się.

Słowa kluczowe: frazeologia i paremiologia, jednostka, nowacja, pojęcie, słownik, słowotwórstwo, środek poetyckiego wypowiedzenia.

Тэматыка канферэнцыі „Словаńska frazeologia i paremiologia” pozwala określić aktualny stan i status jednostek frazeologicznego i paremiologicznego typu w słownikach każdego w oddzielności z języków słowiańskich, istniejącego potencjału w rozwoju języków w tym zakresie, a również, jak nam się wydaje, pozwala zajrzeć w przeszłość powstawania takich elementów.

Literacka spuścizna twórców przeszłości stwarza nam taką możliwość.

Творчы піро знакамітага паэты „Златога веку польскай культуры”, XVI веку, Яна Кохановскага (1530–1584) зналазла выраз, w яго драматычных utworach, poematach,